

„az erkölcsi megújulás, egy új kultúra, a »planetáris erkölcs« kifejlődése érdekében sokat, nagyon is sokat kell tenni” (220. old.), valamennyi-ünknek. Mellesleg pedig a mostanában előszeretettel hivatkozott Stiglitz szótárában is megjelentek az olyan szavak, mint sikasztás, nyílt családok, etika, erkölcsi kérdések.²

„A mai közgazdasági irodalomban csak kicsit is jártas olvasó mindenekelőtt azt találhatja furcsának Szentes Tamás könyvében, hogy úgy egyszerre szól mindenről” – állítja P. P. A másik oldalról viszont azt mondhatom, hogy a mai közgazdaságtanban csak egy kicsit is jártas olvasó azt találhatja furcsának, hogy eme új közgazdaságtan művelői kiragadnak természetes környezetükből és összefüggéseikből két-három, fontosnak tartott elemet, és azokat matematikai-statisztikai-ökonometriai elemzésnek alávetve, gyönyörű összefüggéseket gyártanak, komoly erőfeszítéseket téve azért, hogy legalább hajszálnyival elmozdítsák a közgazdaság tudományát a társadalomtudományok felől az egzakt tudományok irányába (nem új törekvés, még Marshall hozta divatba), aztán a szegény hallgató azt hiheti, hogy a gazdaság tényleg úgy működik, vagy legalábbis úgy kellene működnie, ahogyan az adott modell, és csak akkor fog nagyot csodálkozni, amikor rájön, hogy a valóság problémáinak megoldásában ezek az analízisek önmagukban vajmi keveset segítenek, és a ténylegesen felmerülő hazai vagy nemzetközi problémák megoldása vagy legalábbis kezelése sokkal összetettebb ismereteket és gondolkodást kíván.

2 ■ Joseph E. Stiglitz: *A viharos kilencvenes évek. A világ eddig legprosperebb tíz évének új története* c. könyvében olvashatjuk (Napvilág, Bp., 2005. 336. old.), hogy a vezetőik Japánban az alkalmazottak bérének tízszeresét, Nagy-Britanniában huszonötöszörösét kapják, Amerikában viszont ez az arány az 1980-as évek elejének negyvenkétszereséről az 1990-es évek elejének nyolcvanötöszörösére, majd az ezredfordulóra több mint ötszázszorosára nőtt, amit olyan mellékes juttatások egészítenek ki, mint a sugárhajtású repülőgépek használata. Ez – a könyv szóhasználatát követve – széles körű csalás és lopás lehetőségét teremti meg. Ráadásul a vállalatvezetők épp megbízzók, a részvénytulajdonosok, továbbá az alkalmazottak kárára gyarapodnak.

Félreértések elkerülése végett: nem arról van szó, hogy amikor Szentes mellett szólok, magam a modern közgazdasági irányzatok ellenzője lennék, vagy feleslegesnek tartanám őket (mint ahogy nála sem erről van szó). De engedtessek meg, hogy lehessenek más elképzelések, vélemények és olyan átfogó, szintetizáló munkák is ezek között, amelyek a világ egészével foglalkoznak (a teljes rendszerrel, ha úgy tetszik), más módszerekkel, más módon. Örülnék persze annak is, ha tudna valaki ajánlani egy Szentesnél jobb, átfogó, a világ problémáira, azok okaira, megoldásukra irányuló, összefoglaló jellegű művet a mainstream megközelítéséből, esetleg „kiemelve a mélyben fekvő lényegét”, szóval ha ilyet – bár egyet is – tudna nekem ajánlani. De nem tud, mivel a modern közgazdaságtan „egészen más szemlélettel, egészen más technikával egészen mást keres benne, és egészen mást tekint elfogadható állításnak” (P. P.). És deklaráltan nincs ilyen célja. „A modern közgazdaságtan sem az egyedit, az esetlegest, hanem az általánost akarja megragadni. Ám az általános nem a jelenségtől elkülönülő, a mélyben rejlő lényeg, hanem az, ami az egyesekben közös. Megfigyelhetően közös.” (P. P.) Én azonban közgazdászoként ebből a megfigyelhetően közösből szeretnék eljutni a lényegig, a dolgok mozgatórugójához, ha van ilyen, ha pedig nincs, akkor ahhoz, hogy miért nincs, mi van helyette. Érdekelnek a miértek, a társadalmi összefüggések, a modellekből kimaradt számos, a valóságban elkerülhetetlenül meglévő tényező. Vagy lehet, hogy túl sokat várok el a modern közgazdaságtantól?

„A Szentes által érintett kérdések legtöbbször több könyvtárat megtöltő, empirikus ökonometriai irodalma van.” (P. P.) De kérdezem én Pete Pétertől: ezek az irodalmak cáfolják Szentes lényegi mondanivalóját, azt, hogy kölcsönös függések vannak, azt, hogy ezekben a függési rendszerekben alá- és fölérendeltségi viszonyok vannak, azt, hogy az alárendeltségi pozícióból képtelenek kitörni a benne lévők, helyzetük szinte determinált, és ha sikerül is, csak keveseknek, azt, hogy újratermelődik mindez évszázadok óta (vagy amió-

ta a világ világ). Pete Péter szerint „[m]anapság empirikus igazolás nélkül semmit nem hiszünk el, s ha azt akarjuk, hogy komolyan vegyenek bennünket, akkor állításaink igazolására ilyen apparátusokat is fel kell vonultatnunk”. Ki kell azonban ábrándítanom: manapság egyre többen vannak olyanok is, akik az „empirikus igazolás” ellenére sem hiszik el a közgazdászok állításait.

„Ha Szentes Tamás nehezményezi, hogy mindenki más rosszul látja a körülöttünk zajló eseményeket, akkor abban tökéletesen igaza van, hogy majd mindenki másként látja. Nem egyszerűen más a véleménye róla, hanem egészen más szemlélettel, egészen más technikával egészen mást keres benne, és egészen mást tekint elfogadható állításnak. Akkor is, amikor éppen válság van, meg akkor is, amikor éppen nincs” – zárul a recenzió. Én pedig ugyanezt mondhatom: ha Pete Péter azt gondolja, hogy Szentes Tamás rosszul látja a körülöttünk zajló eseményeket, „akkor abban tökéletesen igaza van, hogy majd mindenki másként látja. Nem egyszerűen más a véleménye róla, hanem egészen más szemlélettel, egészen más technikával egészen mást keres benne, és egészen mást tekint elfogadható állításnak. Akkor is, amikor éppen válság van, meg akkor is, amikor éppen nincs.” Lehet, hogy Szentes elmélete nem az utolsó divat szerint szabott, de hogy tartósan vállalható, és nem kell majd szégyellnie magát azért, amit leírt, abban egészen biztos vagyok.

LÁNG ESZTER

A minimum, amit elvárunk

Bárhogy olvasom is Láng Eszter válaszát, csak arra jutok, hogy tökéletesen elbeszélünk egymás mellett. Sajnálom, hogy így történt, de hát mit tehetek? Nehéz eszmét cserélni valakivel, aki a mainstream közgazdaságtannal kapcsolatos ismeretei hiányát előítéleteivel pótolja. Láng számára ez a tan egy piaci ideológia, amellyel szembeállíthatók nem vagy kevésbé

piacpárti ideológiák, s az, hogy ki melyik mellett dönt, az értékek kérdése. Így aztán az alábbi kurta összefoglalót nem is neki szánom, hanem a *BUKSZ* érdeklődő, de közgazdaságtannal hivatásszerűen nem foglalkozó olvasóinak, akiket az egész kérdés olyan mélyen nem érdekel, hogy a fenti vélelem tételes cáfolatán átragának magukat. Nem beszélve arról, hogy egy viszontválasz ekkora helyet nem is kaphatna a *BUKSZ*-tól.

Recenzióm kérdése – amelyet Láng Eszter nem látszik érteni –: minimálisan milyen kritériumoknak kell megfelelnie bármely, a világ jelenségeit magyarázni kívánó, *tudományos igényű* gondolatrendszernek? Elvárjuk-e, hogy mondandóját olyan fogalmakkal adja elő, amelyeknek egyértelmű és az elemző szubjektív ízlésétől (értékeitől)

független jelentéstartalma van? Elvárjuk-e, hogy okfejtése koherens legyen, önellentmondásokat ne tartalmazzon? Elvárjuk-e, hogy konklúziói, állításai legalább elvileg megfeleltethetők legyenek empirikus jelenségeknek, vagyis tapasztalati úton ellenőrizhetők legyenek? Elvárjuk-e, hogy legalább törekedjen ilyen empirikus megfeleltetések előállítására vagy bemutatására?

Ha a válasz egyértelmű igen, akkor a tudományos álláspontok sokszínűségének, az eszmék szabad versenyének óhajta csak a fenti kritériumokat kielégítő ötletek körén belül lehetséges. A tudomány nem olyan, mint a vallás vagy identitásválasztás, sőt a fenti kérdések szempontjából az erkölcsi és egyéb normatív értékek szerepe is csak korlátozott lehet. Hogy Szen-

tes műve kielégíti-e a fent listázott kritériumokat, könyvének olvasója majd eldönti. Recenziómmal ennek megítéléséhez kívántam segítséget nyújtani.

Mindebből egyáltalán nem következik, hogy a világról csak a fenti kritériumok teljesítésével lehet vagy érdemes gondolkodni. Próféták és néptribunok, vallási és politikai vezetők megállás nélkül mélynek és alapvetőnek szánt állításokat tesznek a világról, mi több, jóval nagyobb hatásokkal és követőikkel olyan katarziszban részesítve, ami sokkal mélyebb hatás, mint amelyet tudományos mű valaha is elérhetett. És ez így van jól, az élet mindennapi élvezetéhez, fontos érzések megéléséhez nincs szükség tudományra. Zavar abból támad, ha a kettőt összetévesztjük.

PETE PÉTER